

הערכת מסוכנות: היבטים קליניים, משפטיים וחברתיים

עורכים: יהודית אבולעפיה
ומאיר חובב
הוצאת כרמל, 2019, 408 עמ'

הרצון להילחם בפשיעה הגואה ולהעניק לציבור הרחב תחושה של ביטחון - גם אם מדומה בחלק לא מבוטל מהמקרים - מציף שוב ושוב את הצורך הקיים בכל מדינה דמוקרטית לאזן בין שתי הגנות בסיסיות: מחד גיסא, להגן על זכויות האזרח של האדם החשוד, המואשם או מורשע בביצוע עבירה פלילית; מאידך גיסא, לספק לציבור הרחב תחושה של מוגנות ושל ביטחון בחיי היום-יום.

ההחלטה אם להעדיף את השמירה על זכויות הפרט או את ההגנה על החברה תלויה, בין היתר, במידת המסוכנות של העבריין. ככל שעבריין מוערך כמסוכן יותר, כך גובר האינטרס של ביטחון הציבור. ההעדפה להגן דווקא על החברה קשורה למונח "הערכת מסוכנות", המתייחס לתהליך ניבוי, שבאמצעותו מנבאים התנהגות עבריינית, אלימה או מסוכנת של פרט כלשהו בעתיד. רוב ההחלטות המתקבלות במסגרת ההליך הפלילי מערבות סוג מובנה או לא מובנה של הערכת מסוכנות.

הספר שלפנינו - "הערכת מסוכנות: היבטים קליניים, משפטיים וחברתיים", מציג בצורה נרחבת ומעמיקה את הערכת המסוכנות מזוויות שונות: קליניות, משפטיות וחברתיות. עורכי הספר, ד"ר יהודית אבולעפיה וד"ר מאיר חובב, איגדו בהצלחה פרקים עיוניים ומחקריים שנכתבו על ידי מיטב אנשי האקדמיה ואנשי המקצוע השונים, המתמודדים זה שנים עם סוגיות בהערכת מסוכנות. לאורך הפרקים סוקרים המחברים חומר תיאורטי ומחקרי עדכניים על הערכת מסוכנות, תוך שילוב ציטוטים ותיאורים מהשטח.

הספר כולל 11 פרקים המחולקים לשלושה שערים, כאשר השער הרביעי כולל חקיקה ותקדימי חקיקה בהקשר להערכות מסוכנות ועבריינות מין.

הספר נפתח בדבריו של השופט בדימוס יעקב צבן, המתייחס בעיקר להערכת מסוכנות של עברייני מין. הוא מתאר את המורכבות בשפיטת עבירות מין, שמטבען הן עמוסות אמוציות, מתח ולחץ, ומציין כי בתפנית שחלה בישראל בהתייחסות לעבירות מין יש מקום של כבוד גם לחקיקה, המתייחסת להערכת מסוכנות ככלי מרכזי.

במבוא לספר טוענים העורכים כי על אף שבישראל הצורך בהערכת מסוכנות בגין עבירות מין מעוגן בחוק, וכתוצאה מכך השיח המשפטי והציבורי מתמקד במידה רבה באוכלוסייה זו, נדרש להתמקד גם באוכלוסיות אחרות, כגון עברייני אלימות במשפחה וחולי נפש המסוכנים לעצמם או לסביבתם.

העורכים מתארים את ההתפתחות של ביצוע הערכות מסוכנות. מהדור הראשון, שהתבסס על שיקול דעת קליני אינטואיטיבי, ועד לדור העכשווי, המשלב שיטות אקטואריות ודינמיות שונות. דור זה מתייחס בין היתר לגורמים מגנים

כגון רשת תמיכה חברתית, עיסוק בעבודה ומוטיבציה, וזאת במטרה להגיע להערכה המאפשרת להצביע על רמת המסוכנות הפוטנציאלית ולהתייחס להתערבויות הנדרשות כדי להפחיתה. העורכים מציינים שהשילוב בין המדדים השונים אומנם מתקיים בישראל כבר מתחילת שנות ה-2000, ובכך הקדים מאוד את התפיסה הרווחת כיום בעולם, אך הכלים הקיימים בעולם טרם תוקפו לשפה העברית.

השער הראשון של הספר, הכולל שלושה פרקים, עוסק בהערכת מסוכנות, במערכות אכיפת החוק ובטיפול. הפרק הראשון עוסק במקומן של הערכות המסוכנות המשטריות בהחלטות שיפוטיות. הוא מציג מחקר המעלה כי על אף שהוכנס כלי משטרתי להערכת מסוכנות בעבירות אלימות כלפי בנות זוג, עדיין אין הלימה בין ההחלטות המתקבלות במשטרה לבין אלה המתקבלות בבית המשפט. מתברר כי המערכת המשפטית עצמאית בהחלטותיה ונוטה לא להסתייע בציון המסוכנות שהפיקה המשטרה ומופיע בתיק של החשוד או המורשע.

הפרק השני עוסק בשימוש הנרחב שעושה בית המשפט בהערכת מסוכנות מאז הכנסתה לבתי המשפט בסוף שנת 2006 - תחילה בהקשר לדיונים העוסקים בצווי פיקוח על עברייני מין, ומאוחר יותר לקראת מתן גזר הדין. הפרק סוקר את המורכבות העולה בשימוש בהערכת המסוכנות ומדגיש עד כמה בתי המשפט רואים בה חוות דעת מקצועית, מקבלים אותה כמעט ללא עוררין ומבססים עליה את החלטותיהם. מחברת הפרק מדגישה את חשיבות המשך העבודה המקצועית ומציינת שככל שהערכת המסוכנות תקיף את מלוא הפרטים הנדרשים ותהיה מקצועית יותר, כך ימשיכו בתי המשפט לקבלה ככלי מדעי מקצועי לזיהוי ולחילוץ רצידיביזם בקרב עברייני מין.

הפרק השלישי דן בהערכת מטפלים את המטופלים בהתייחס לפסיכופתיה ולסגנון חיים בקרב עוברי חוק בשירות המבחן למבוגרים. הוא מציג מחקר שבחן את ההבדלים בהערכות של מנחי קבוצות בשירות המבחן ביחס לשתי אוכלוסיות עבריינים: עברייני מין ועברייני אלימות במשפחה. נמצא כי כל המנחים העריכו באופן דומה את מידת היעילות המופקת מהטיפול בשני סוגי העבירות, אך הערכתם את רמת הסטייה החברתית של המטופלים משתי קבוצות המחקר לא הייתה אחידה. יש בממצאים אלה כדי לערער על

ד"ר רונית פלד לסקוב -
קרימינולוגית קלינית, מרצה בכירה
במכללה האקדמית אשקלון.
peleronit@gmail.com

**על אף שבישראל הצורך
בהערכת מסוכנות בגין
עבירות מין מעוגן בחוק,
וכתוצאה מכך השיח המשפטי
והציבורי מתמקד במידה רבה
באוכלוסייה זו, נדרש
להתמקד גם באוכלוסיות
אחרות, כגון עברייני
אלימות במשפחה**

מהימנות הכלי, שכן הוא מיועד לבחון את רמת הפסיכופתיה ורכיביו אמורים ליצר ממצא דומה אצל מערכים שונים המתייחסים לאותו נבדק.

השער השני, הכולל חמישה פרקים, עוסק בהערכת מסוכנות בקרב עברייני המין. הפרק הראשון מציג מחקר אמפירי שבחן מדדים להערכת מסוכנות מינית של עברייניות מין. זהו המחקר האמפירי הראשון ביחס לאוכלוסייה זו בישראל. נבחן הכלי האקטוארי היחיד הקיים כיום להערכת מסוכנות של עברייניות מין, תוך התייחסות לרשימת גורמי סיכון דינמיים המוכרים בספרות. נמצא כי קיים מתאם, בעוצמה בינונית מובהקת, בין הערכות המסוכנות לבין גורמי סיכון דינמיים.

הפרק השני עוסק ביעילות הטיפול בעברייני מין ובהשלכותיו על מסוכנות מינית. הוא נועד לסייע לאנשי מקצוע לאמוד את השפעות הטיפול על המטופל. מוצגים כמה כלים להערכת הצרכים הטיפולים וצורכי הפיקוח על עברייני מין, כמו גם להערכת מצבו של העבריין לאחר קבלת הטיפול. מחברות הפרק מציינות כי בעבודה הטיפולית והפיקוחית על הפחתת הסיכון להישנות העבירה, יש לקחת בחשבון גורמים כמו קבלת אחריות על עבירת מין ושיתוף פעולה עם גורמי הפיקוח והטיפול, שנמצאו, תיאורטית ואמפירית, קשורים לרצידיביזם מיני. באמצעות טיפול וגיוס המטופל, אפשר לחולל שינוי בתחומים אלה.

הפרק השלישי עוסק בהערכת מסוכנות מינית בקרב עברייני מין עם מוגבלות שכלית ומדגיש את הצורך והחשיבות של פיתוח ותיקוף כלי הערכה ומדידה מובנים, המותאמים להערכת מצבם של עבריינים עם מוגבלות שכלית התפתחותית.

הפרק הבא עוסק במקומה של נפגעת העבירה בהערכת מסוכנותו של עבריין המין. כחלק מעיגון זכויותיהן של נפגעות עבירות מין, טוענות המחברות, מן הראוי שלנפגעות תהיה הזכות להיות חלק מהליך הערכת המסוכנות של הפוגע. המחברות מציגות נימוקים שונים להשמעת קולה של הנפגעת, ביניהם רווחתה והצורך להגן עליה וכן הפוטנציאל הרב הגלום בנפגעת העבירה כמקור מידע חיוני. הן מציינות כי מעבר לתרומתו של המידע מהקורבן לתוקפה ולמהימנותה של הערכת המסוכנות, השמעת קולה תגביר את שביעות הרצון שלה ואת אמון הציבור במערכת בכלל. יש בכך משום חובה מוסרית כלפי הקורבן, ששיתף פעולה עם המערכת והעמיד עצמו בסיכון בעצם הגשת התלונה.

הפרק החותם עוסק בהערכות סיכון וצרכים למתבגרים פוגעים מינית. בעוד ביצוע הערכות סיכון לברייתם הפך לנוהל קבוע בגורמים מוסדיים שונים, הערכות סיכון וצרכים לקטינים שכיחות פחות. נסקרות שיטות שונות לביצוע הערכות סיכון וצרכים קליניות ואקטואריות למתבגרים פוגעים מינית, ונטען כי חשוב להסדיר את הנושא הן ברמת החקיקה והן ברמת היישום. המחברות מדגישות כי הערכה המתייחסת במידה שווה לגורמי סיכון, לגורמים המגנים ולצרכים הטיפוליים של המתבגר, היא כלי עזר חיוני בהקשר לצרכים הטיפוליים והפיקוחיים של המתבגר הפוגע מינית ויש לראות בה שלב ראשוני והכרחי בטיפול יעיל במתבגר.

השער השלישי, הכולל שלושה פרקים, עוסק בסוגיות בהערכת מסוכנות ובריאות הנפש. הפרק הפותח עוסק בשימוש במבחנים נוירוקוגניטיביים בניבוי מסוכנות בקרב חולי נפש ובתוצאות של אבחון נוירוקוגניטיבי כמקור נוסף להערכת מסוכנות של חולי נפש. אבחון זה מכניס משתנים אובייקטיביים הקשורים להפרעות בשליטה בדחפים, חוסר גמישות ועיוותים רגשיים הנובעים מסכמות קוגניטיביות שליליות. הפרק הבא מציג את תיקופו של הכלי HCR-20 לשפה העברית. כלי זה מאפשר הערכה קלינית מובנית של מסוכנות בקרב חולי הנפש בישראל. יש ערך רב להיותו כלי מובנה שתוקף לשפה העברית. הפרק האחרון עוסק בהערכת סיכון אובדני. התנהגות אובדנית היא אחד מתחומי העיסוק המרכזיים של העוסקים בתחום בריאות הנפש. הפרק סוקר את סימני האזהרה, גורמי סיכון וגורמים מגנים. כמו כן, נסקרים בו כלי אבחון נבחרים להערכת אובדנות.

הערכת המסוכנות וההתייחסות לסוגיית המסוכנות בכלל מעוגנות בחוק. **השער הרביעי** כולל חקיקה ותקדימי חקיקה בהקשר להערכות מסוכנות בתחום עבריינות המין. הוא מציג חוקים שונים, כגון חוק הגנה על הציבור מפני עבירות מין, התשס"ו-2006, ומאזכרות בו החלטות שיפוטיות שדנו ביישומן של חוק הגנה על הציבור מפני עבירות מין ובאופי ההגבלות שניתן להשית על עבריין המין במתן צו פיקוח.

הנספח כולל רשימת מקורות, שבהם ניתן למצוא כלים שונים העוסקים בהערכת מסוכנות.

ספר זה, על פרקיו השונים, הוא הראשון בתחום זה הרואה אור בישראל. הוא נועד להעשיר את הידע וההבנה בתחום ולשמש בסיס ללמידה ולמחקרים נוספים. בחירת העורכים הייתה לכתוב ספר יסוד, והם עמדו היטב במשימתם. עתה יש מקום לספר המשך, שידון בסוגיות מרכזיות מסוג אלו שנזכרו בספר ובסוגיות נוספות - כגון האפשרות, ההשלכות והמשמעות של טעויות חיוביות בהערכת מסוכנות.

זהו ספר מקיף, המיועד לאנשי מקצוע ואקדמיה העוסקים או מתעדים לעסוק בתחום המורכב והמאתגר של הערכת מסוכנות. יש לו חשיבות עיונית ומעשית. הוא מקנה ומבסס מבט מקצועי ועשוי לסייע בהגעה להכרעות נכונות יותר בהתייחסות של מערכת אכיפת החוק לעבריינים. בכך, בין היתר, יש אפשרות לספק לציבור הרחב תחושת ביטחון ומוגנות בחיי היום-יום.

כחלק מעיגון זכויותיהן של נפגעות עבירות מין, טוענות המחברות, מן הראוי שלנפגעות תהיה הזכות להיות חלק מהליך הערכת המסוכנות של הפוגע. המחברות מציגות נימוקים שונים להשמעת קולה של הנפגעת, ביניהם רווחתה והצורך להגן עליה